

Ірина Волкова

Лінгвістичні передумови взаємозв'язаного навчання мовленнєвої діяльності під час роботи над текстом

Стаття присвячена обґрунтуванню нового підходу до розвитку мовленнєвої діяльності – взаємозв'язаного навчання, що стає можливим лише в умовах комунікативно-діяльнісного навчання мов.

The article is devoted to grounding the new approach to speech activity development – interrelated learning which is possible only under the conditions of communicative-activity teaching languages.

Розвиток національної системи освіти в Україні йде шляхом гуманізації, про що свідчать зміст реформ, сутність державних документів, які визначають стан і перспективи освіти: Закон України про мову, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державний стандарт базової і повної середньої освіти та ін. [8, с.27]. У кожному з документів визначаються принципи, що мають домінувати в ході структурно-змістовних і процесуальних перетворень: особистісна орієнтація навчання, соціокультурна спрямованість, комунікативно-діяльнісний підхід до навчання.

У стані реструктуризації знаходиться і лінгвістична освіта. Процес змін у системі лінгвістичної освіти в Україні ускладнений тим, що в країні проживають громадяни понад ста національностей, і всі вони мають забезпечені Конституцією України (ст. 53) права на навчання і виховання в дусі своїх національних традицій, у дусі взаємопізнання і поваги до державної мови і мов та культур різних етнічних груп нашої країни, права на вивчення рідної мови й удосконалення її методики. Унаслідок чого в методиці на перший план висуваються проблеми інтегративного характеру (актуальні для вивчення мови кожної національності, що проживає в країні). Найважливішою поміж цих проблем є взаємозв'язане навчання видів мовленнєвої діяльності.

Чи створюються в процесі навчання уміння текстотворення умови для активізації всіх видів мовленнєвої діяльності і чи здійснюється цілеспрямоване навчання цих умінь у взаємозв'язку? Аналіз праць давньоримських і давньогрецьких ораторів, риторик більш пізнього періоду і методичних праць, починаючи з часу виникнення методики як науки і до 80 – 90-х років XX століття показав, що у ході розосередженої підготовки до твору завжди організовувалися читання, обговорення окремих питань теми, усні чи письмові відповіді на них, виписки з прочитаних і проаналізованих текстів. Всі види мовленнєвої діяльності були використані в комплексі, однак цілеспрямоване взаємозв'язане навчання не мало місця.

На основі методичних праць двох останніх десятиліть було встановлено, що з упровадженням комунікативного підходу до навчання рідної мови стала активно вдосконалюватися методика навчання продуктивних видів мовленнєвої діяльності-навчання умінь створювати текст на

основі оволодіння мовленнєвознавчою теорією, на основі асоціативних зв'язків, на основі принципів педагогічної синергетики – і почалося становлення методики навчання рецептивних видів. Питанням навчання рецептивних видів мовленнєвої діяльності в 90-ті роки XX століття присвятили свої праці М.С. Вашуленко, Л. В. Вознюк, О. П. Глазова, І. П. Гудзик, К. І. Бикова, Л. В. Давидюк, Т. К. Донченко, С. І. Львова, Н. А. Пашківська, С. Цінько та ін.[6; 9; 16]. Використовуючи термін методики іноземних мов, можна сказати, що закладено основи диференційного навчання окремих видів мовленнєвої діяльності.

Взаємозв'язане навчання передбачає: а) рівнобіжне навчання усіх видів мовленнєвої діяльності на основі спільного мовно-мовленнєвого матеріалу; б) послідовність у роботі з видами мовленнєвої діяльності (від рецептивних видів – до продуктивних); в) управління формуванням предметного плану висловлювань; г) керівництво самостійною інтелектуально-мовленнєвою діяльністю.

Досвід розвитку методики навчання мов на комунікативній основі показує, що на етапі початкового її впровадження домінує не взаємозв'язане, а диференційне навчання кожного виду мовленнєвої діяльності окремо. Зараз методика навчання рідної мови знаходиться на такому етапі свого розвитку, коли стало можливим і запитаним взаємозв'язане навчання видів мовленнєвої діяльності як найбільш ефективний шлях формування мовленнєвих умінь. В умовах дефіциту навчального часу він дає змогу без спеціальних витрат забезпечити денотативний план монологічного і діалогічного мовлення учнів, демонструвати зразки вживання досліджуваних мовних одиниць у мовленні майстрів слова, скорочувати витрати навчального часу в процесі діагностики і контролю.

Теоретичні передумови для розробки методики взаємозв'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності створені працями психологів, педагогів, лінгвістів. Першорядне значення мають психологічні положення про єдину психофізіологічну основу всіх видів мовленнєвої діяльності (М. І. Жинкін, В. П. Зінченко, І. О. Зимня та ін.) [10; 11, с. 34–41], про фазовий характер породження мовленнєвої діяльності (Л. С. Виготський, О. О. Леонт'єв, А. Р. Лурія, О. С. Кубрякова та ін.) [5; 14, с. 40], про фактори, що впливають на розвиток інтелектуально-мовленнєвих здібностей особистості (Д. М. Богоявленський, Н. О. Мен-

чинська, І. С. Якіманська, Н.О. Чуприкова та ін.), про закономірності сприйняття мови (Г. Г. Гранік, В.В. Знаків, О.О. Леонт'єв та ін.).

Надзвичайно важливе значення мають дані педагогічних досліджень, присвячених проблемі вибору стратегій педагогічної взаємодії (Д. А. Белухін, О. Г. Ковальов, І. І. Риданова), впливу стилю педагогічної взаємодії на ефективність спілкування, дані про роль спілкування в розвитку інтелектуально-мовленнєвих здібностей особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. О. Бодальов, О. О. Леонт'єв, С. Л. Братченко, І. С. Якіманська та ін.).

У методичній науці, що спирається на досягнення психології, педагогіки, лінгвістики, в останні десятиліття досягнуті значні успіхи в розробці методики комунікативного навчання української мови (М. М. Шанський, аналізуючи стан методичної науки, зазначає, що саме в цьому напрямку методика помітно зрушила вперед. І це не випадково, тому що створена база для її розвитку: описані закономірності і виявлені тенденції розвитку мовлення (І.О. Зимня, М. Р. Львів, К. М. Плиско, Л.П. Федоренко); сформовані теоретичні основи комунікативного вивчення курсу української мови в країнах СНД і України та розроблені практичні методики розвитку мовленнєвої діяльності (Є. П. Голобородько, П. І. Білоусенко, О. О. Бистрова, Л. М. Паламар, Н. А. Пашківська, М. І. Пентилюк, М. Б. Успенський та ін) [2; 15]; висвітлені питання навчання окремих видів мовленнєвої діяльності (О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, І. П. Гудзик, А. Д. Дейкіна, Т. К. Донченко, Т. О. Ладиженська, С. І. Львова, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайко, С. О. Караман, Л. В. Скуратівський, О. С. Снітко, Г. Т. Шелехова та ін.) [9; 12]; розроблені методичні аспекти культури мовлення і спілкування (О. Г. Дзюбенко, Л. П. Іванова, Л. Г. Павлова, І. О. Стернін та ін.); культури російського мовлення в умовах двомовності (А. М. Богуш, Л. В. Вознюк, В.К. Іваненко та ін).

У царині методики навчання іноземних мов ученими визначений обсяг поняття "взаємозв'язане навчання", виведені основні положення, що визначають специфіку взаємозв'язаного навчання іноземних мов (І. О. Зимня, О. Д. Митрофанова, В. Г. Костомаров, М. Д. Кир'ян); виявлені основні аспекти спрямованого педагогічного впливу: керування процесом оволодіння мовленням, організація навчального процесу як співробітництва, активізація власне особистісних резервів учня (Л. І. Айдарова, В. В. Андрієвська, й ін.).

Вченими описані можливості взаємозв'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності в школах України в процесі оволодіння лінгвістичними знаннями (Г. О. Михайловська), однак недостатньо досліджені особливості взаємозв'язаного навчання в процесі формування текстотвірних умінь, що породжує цілий ряд суперечностей: об'єктивна потреба в удосконаленні мовленнєвих умінь і обмаль навчального часу для її реалізації; наявність можливості формування умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності, але відсутність

цілеспрямованої роботи з їх формування в процесі підготовки і створення текстів; потреба в самостійній інтелектуально-мовленнєвій діяльності, зумовлена циклічним характером роботи у взаємозв'язаному навчанні (у школі – вдома – у школі), і відсутність необхідних засобів для організації самостійної пізнавально-практичної діяльності учнів.

У сучасній методичній науці немає досліджень, у яких були б описані теоретичні основи і представлена чітка система формування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності у їх взаємозв'язку як у навчанні, так і в самостійній пізнавальній діяльності (у ході підготовки і створення текстів різних жанрів). Існує необхідність у розкритті резервів розвитку мовленнєвої діяльності в процесі оволодіння мовленнєвознавчою інформацією; належить описати можливості оптимізації навчального процесу, що співвідноситься з підготовкою до створення тексту; визначити оптимальну кількість творів з розосередженою підготовкою та їх жанри.

В ході вивчення сучасного стану досліджуваної проблеми свідчить про те, що ускладнення, які відчувають учителі й учні, – наслідок недостатньої розробленості аспектів методики комунікативно-діяльнісного навчання української мови: не розкриті можливості розвитку видів мовленнєвої діяльності в самостійній роботі; не визначені переваги того чи іншого підходу до розвитку видів мовленнєвої діяльності; не досліджені теоретичні основи взаємозв'язаного навчання в школах України; не створена система засобів і методів для реалізації такого підходу до навчання.

Таким чином, актуальність зумовлена необхідністю обґрунтування нового підходу до розвитку мовленнєвої діяльності – взаємозв'язаного навчання, що стає можливим лише в умовах комунікативно-діяльнісного навчання мов.

Усе зазначене свідчить про те, що дослідження актуальне в таких аспектах:

- теоретичному: у зв'язку з необхідністю розробки сучасної цілісної теоретичної системи взаємозв'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності;

- методичному: розробка методичної системи цілеспрямованого взаємозв'язаного розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності потребує опори на структуровану, об'єднану цілісною науковою концепцією теоретичну базу;

- практичному: з огляду на необхідність створення програми і навчальних посібників, побудованих з урахуванням основних концептуальних положень;

- соціокультурному: розробка й обґрунтування критеріїв добору дидактичного матеріалу, що забезпечує посилення закладених у чинній програмі зв'язків мовної і культурно-пізнавальної діяльності, формування шанобливого ставлення до державної мови і мов різних національностей, що населяють територію країни, пізнання їхніх традицій, звичаїв, обрядів, засвоєння того, що є національною

гордістю народу, виховання патріотів своєї Батьківщини;

– міжмовному: проблема взаємозв'язаного навчання актуальна для будь-якої рідної мови, що вивчається на комунікативній основі.

1. *Бабанский Ю. К.* Оптимизация учебно-воспитательного процесса (Методические основы) / Юрий Константинович Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с. 2. *Білоусенко П. І.* Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови: посібник для вчителя / П. І. Білоусенко, В. В. Явір. – К.: Освіта, 1992. – 128 с. 3. *Біляев О. М.* Концепція інтенсивного навчання мови / О. М. Біляев // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 6. – С. 26 – 30. 4. *Бондарчук Л. І.* Методику підказує текст: навчальний посібник. / Лілія Іванівна Бондарчук. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001. – 160 с. 5. *Выготский Л. С.* Детская психология // Собрание сочинений: [в 6-ти т.] / под ред. Д. Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 432 с. 6. *Глазова О.* Ситуативні вправи для формування ситуативних умінь і навичок діалогічного мовлення / О. Глазова // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 40–42. 7. *Давыдов В. В.* Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / Василий Васильевич Давыдов. – М.: Педагогика, 1986. –

240 с. 8. Державний стандарт базової і повної середньої школи // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1-2. – Січень. – С. 3 – 60. 9. *Донченко Т. К.* Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5–9 класах: посібник / Тамара Кузьмівна Донченко. – К.: Форум, 2002. – 175 с. 10. *Жинкин Н. И.* Язык. Речь. Творчество. Избранные труды / Николай Иванович Жинкин. – М.: Лабиринт, 1998. – 364 с. 11. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 – 42. 12. *Караман С.* Технологія навчання української мови в гімназії (Методи і прийоми навчання української мови) / С. Караман // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 3. – С. 25 – 28. 13. Концепція мовної освіти 12-річної школи. Українська мова як рідна // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59 – 65. 14. *Кубрякова Е. С.* Модели порождения речи и главные отличительные особенности речепорождающего процесса / Е. С. Кубрякова // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – С. 21–81. 15. *Пентилюк М. І.* Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 30 – 32. 16. *Цінько С.* Інноваційні методи навчання рідної мови / С. Цінько, О. Ковальова, Л. Рекун // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 2. – С. 9 – 13.

Татьяна Глаголько, Людмила Реутова

Проблема формирования толерантности будущего учителя начальных классов

У статті йдеться про розмаїття дефініцій толерантності, обґрунтовується важливість виховної складової у формулюванні цього поняття, зокрема: визнання, прийняття, розуміння.

The article formulates the principles and objectives of the functional approach to the study of the Ossetic language by means of specific communicative situations, diversity of methods and techniques.

Чрезвычайно мобильные и динамичное современное общество требует, чтобы человек обладал умением отстаивать свою точку зрения, самоутверждаться в противоречивых социально-экономических обстоятельствах. Однако это приводит к появлению противостояния между взаимодействующими субъектами (индивидами, группами, нациями). Многочисленные исследования и повседневная практика убеждают, что в одной из характерных черт социальных отношений является ускоренный рост агрессивности людей. В массовом осознании возникает негативизм и агрессия к иной точке зрения.

В ситуации, когда все большее число людей вовлечено в информационное взаимодействие, одной из важнейших характеристик демократического государства признается толерантность взглядов, суждений людей. **Актуальность проблемы** толерантности связана с тем, что сегодня на первый план выдвигаются ценности и принципы, необходимые для общего выживания и свободного развития (этику и стратегию ненасилия, идею терпимости к чужим и чуждым позициям, ценностям, культурам, идею

диалога и взаимопонимания, поиска взаимоприемлемых компромиссов и т.п.). **Особую актуальность** это приобретает на Северном Кавказе, где большая полиэтничная среда создает угрозу возникновения неформальных молодежных объединений с неправильно сформированной системой ценностей и ярко выраженной агрессией по отношению к людям иных взглядов, культур, национальностей. Признание суверенности и ценности другого является необходимым условием не только интеграции, но и элементарного выживания в современном мире.

Все более очевидным представляется, что дальнейшее развитие гуманного общества невозможно без развития толерантности современного человека, которое должно происходить в учебно-образовательном.

Особое значение имеет формирование толерантности будущих учителей начальных классов, студентов педагогических вузов, ведь от них зависит, как будет воспитано наше будущее поколение, какими людьми они будут.

Понятие «толерантность» (от лат. *tolerantia* - терпение) появилось в русском языке